

טבריה בתקופת המשנה והתלמוד – לקט מקורות

יזהר הירשפלד

1. ייסודה של העיר

טבריה (בארמית: טבריא, ביוונית ובלטינית: טיבריאס) נקראה על שם הקיסר הרומי טיבריוס (14-37 לספירה). מייסדה היה הורדוס-אנטיפס בנו של הורדוס הגדול ושליט הגליל במשך 42 שנים (משנת 4 לפנה"ס עד שנת 38 לספירה). וכך מתאר יוסף בן מתתיהו (להלן: יוספוס) את ייסודה של העיר:

"והורדוס הטְרַאָרְכִּיס [כלומר הורדוס-אנטיפס], שהגיע לכלל ידידות גדולה עם טיבריוס, בנה עיר, **טבריה** על שמו של זה. הוא יסד אותה סמוך לחלקיו המשובחים ביותר של הגליל על ים גניסר. לא רחוק (מכאן) יש (מעיינות) חמים בכפר אחד ששמו **חמתא** (חמת טבריה). ערב רב (של אנשים) התיישב (שם) ולא מעטים היו גם אנשי הגליל... הוא פטר אותם (מחובות) רבות ועשה עמהם חסדים רבים והטיל עליהם את הכורח שלא לעזוב את העיר על ידי שבנה להם **בתים** על חשבונו והעניק להם קרקע והואיל וידע שהישוב הוא שלא כחוק ושלא כמנהג האבות של היהודים, מפני שבנייתה של טבריה נעשתה על גבי **קברים** שהיו מרובים במקום זה וסולקו (משם)" (קדמוניות היהודים יח, 36-38).

המטבע הקדום ביותר שהוטבע בטבריה הוא משנת 19 לספירה; שנה זו מקובלת, אפוא, כשנת ייסודה של העיר.

2. תחום טבריה

לפי המשנה איזור השליטה של טבריה כלל את עמק הירדן ובקעת כנרות:

"שלוש ארצות לביעור: יהודה, ועבר הירדן והגליל. ושלוש שלוש ארצות לכל אחת ואחת. גליל העליון, וגליל התחתון והעמק. מכפר חנניה [יישוב יהודי בבקעת בית הכרם] ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין – גליל העליון, ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין – גליל התחתון. ותחום **טבריא** – **העמק**" (משנה שביעית ט, ב).

3. טבריה שהים חומתה

מיקומה של טבריה על שפת הכנרת ("ימה של טבריה") נזכר בתלמוד:

"עיר שגגותיה חומתה ושאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אינה כבתי ערי חומה. ואלו הן בתי ערי חומה... קצרה הישנה של ציפורי וחקרה של גוש חלב ויודפת הישנה וגמלא... חומה ולא טור איגר סביב פרט ל**טבריה שימה חומתה**..." (בבלי, ערכין לב, ע"א).

4. טבריה וציפורי

בין טבריה וציפורי – שתי הערים היהודיות הגדולות של הגליל – היו קשרים אמיצים ודרך המלך קשרה ביניהן:

”אמר ר’ שמעון יכול אני שיהו עולין מטבריה לציפורי ומצור לצידון מפני מערות ומגדלות שביניהם” (תוספתא, עירובין ו, ח).

5. ארמון המלך בטבריה

תוכנית העיר בתקופת המשנה והתלמוד

לדבריו של יוספוס ניתנה הוראה מטעם הנהגת המרד בירושלים (בשנת 66 לספירה) להרוס את ארמונות של המלך הורדוס-אנטיפס בטבריה. זאת משום שהארמון היה מקושט בפסלי חיות וציוריהן. וכך מתאר זאת יוספוס:

”משם [מהכפר בית עמון בגליל] שלחתי צירים אל מועצת העיר בטבריה ואל ראשי העם... אמרתי להם כי אני ומלווי נשלחנו אליהם מאת השלטון בירושלים בדרישה להרוס את הארמון אשר בנה הורדוס הקטרארכוס בטבריה כי הוא מקושט בצורות חיות וזה נגד חוקי תורתנו. דרשתי מהם כי יתכוננו לעשות זאת מהר מאד. תחילה מאנו קאפללה וראשי העם [בני הסיעה המתונה] למלא את הדרישה... אולם יהושע בן צפירא אשר, כאמור, עמד בראש חבורת הספנים ובני דלת העם [הסיעה הקיצונית] הקדימנו בזה. הוא לקח

אנשים אחדים מן הגליליים והצית את הארמון באש, כי קיווה לשלל רב, מכיוון שראה שתקרית חדרים אחדים מצופות זהב” (חיי יוסף יב, קכא-קכג).

6. חפצי המלך בארמון

יוספוס חס על רכוש המלך אשר נבזז מתוך הארמון:
 "לשמע הדבר הזה נרגזתי מאד. ירדתי
 לטבריה והתאמצתי בכל יכולתי כי הבוזזים
 ישיבו את חפצי המלך, וביחוד: מנורות
 קורינתיות ושולחנות אשר (נועדו) לפקידי
 המלך ורצי כסף במשקל רב. את כל הדברים
 אשר יעלה בידי להציל אמרתי לשמור למלך.
 ובכן קראתי לעשרה טובי העיר ולקפללה בן
 אנטילוס [מראשי העיר טבריה] ומסרתי להם
 את החפצים לפקדון וצויתים לבלתי מסור
 אותם לאיש מבלעדי" (חיי יוסף יג, קכג).

משקלות מימי הורדוס ומימי אגריפס השני

7. שווקים בתקופת בית שני

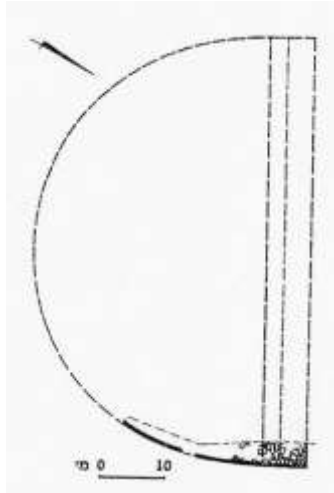
הידיעות על שווקי טבריה ראשיתן בימי הבית השני. אגריפס הראשון היה המפקח על השווקים (ביוונית: אַגֶּוֹרְנוֹמוֹס) של העיר לפני שעלה לגדולה. וכך מספר יוספוס:
 "בשל הדברים האלה הפליג (אגריפס) ויצא ליהודה כשהוא (בכל רע) ... אולם אשתו
 קיפרוס ... שלחה מכתבים גם אל הרודיאס אחותו (של אגריפס), אשת הורדוס
 הטטרארכוס וסיפרה לו על החלטתו של אגריפס... והם שלחו (לקרוא) לו וקבעו (לו) את
 טבריה כמקום מושבו ופסקו (לו) גם סכום כסף קטן למחייתו וכיבדוהו במשרת מפקח
 השוק של טבריה" (קדמוניות היהודים יח, 147-149).

8. איצטדיון בתקופת בית שני

בטבריה בסוף תקופת בית שני היה איצטדיון, כלומר מבנה לתחרויות ריצה ומרוצי סוסים שאורכו
 סטדיון אחד (185 מ'). האצטדיון בטבריה היה ממוקם סמוך לים בחלקה הצפוני של העיר. על כך
 אנו למדים מתוך חיבורו האוטוביוגרפי של יוספוס. לדבריו הוא ירד מקנה [כפר סמוך לנצרת] אל
 טבריה לרסן את תושביה ולקדם את בגידתו של יוחנן מגוש חלב:
 "בקבלי את מכתב שילא [המפקח על טבריה] לקחתי מיד אתי מאתיים איש ויצאתי
 לטבריה. הלכתי במשך כל הלילה ושלחתי לפני ציר אשר יבשר לאנשי טבריה את דבר
 בואי. לפנות בוקר קרבתני אל העיר והנה תושבי העיר יצאו לקראתי ובתוכם יוחנן. הוא
 ברכני במבוכה גדולה ומיהר לשוב למלונו, כי פחד לחייו, כאשר יודעו לי תעלוליו. ואני אך
 באתי לאיצטדיון שלחתי מפני את שומרי ראשי חוץ מאחד... עליתי על גבעה ודברתי אל
 תושבי טבריה והזהרתים מפני בגידה נחפזה (חיי יוסף יז, קכז).

9. מימדיו של האיצטדיון

בתקופת המרד הגדול (70-66 לספירה) נזכר האיצטדיון כמקום שבו רוכזו שבויי העיר טריכיאה היא מגדל מצפון לטבריה. על גודלו של האיצטדיון מראה העובדה שאספסיינוס אסף לשם כעשרת אלפים איש:

תכנית התיאטרון הצעת שיחזור

"לפיכך העניק (אספסיינוס) לשבויים אלו חנינה בלשון המשתמעת לשתי פנים, אבל נתן להם רשות לעזוב את העיר (טריכיאה) רק בדרך אחת, זו המוליכה לטבריה. הרומאים הושיבו חיילים בכל הדרך לטבריה כדי למנוע כל סטייה ממנו וכשהגיעו סגרו אותם בתוך העיר. כשבא לשם אספסיינוס ציווה להעמיד את כולם באיצטדיון. הוא נתן הוראות להוציא להורג את הזקנים ואת אלו שאינם מוכשרים לעבודה שמספרם הגיע ל-1200. מבין הצעירים בחר 6000 שהיו החזקים ביותר ושלה אותם אל נירון, לאיסטמוס" (מלחמת היהודים ג, 540-535).

10. מיקומו של האיצטדיון

בתלמוד הירושלמי נזכר האיצטדיון כחלק ממבני הציבור של טבריה. רבי שמעון בן לקיש שהתגורר בטבריה במחצית השנייה של המאה השלישית מונה את האיצטדיון בהקשר להגדרת תחום שבת:

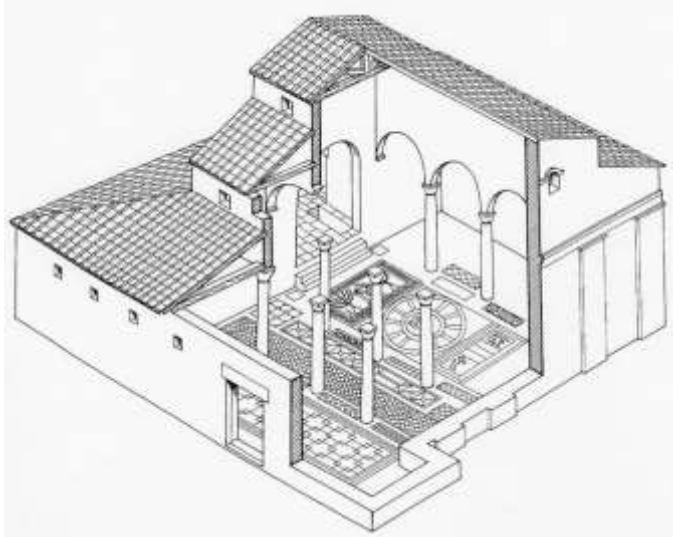
אמר רבי שמעון בן לקיש: יכול אני לעשות שתהא בית מעון [כפר מצפון-מערב לטבריה] מתעברת עם טבריה ואת(ה) רואה את האיצטדיון כאילו הוא מלא בתים והקצרין [מבנה ששמו גזור מהמילה הלטינית: קסטרָה היינו מחנה צבאי] נתון בתוך שבעים (אמה) ושני שלישים לאיצטדיון ובית מעון נתון בתוך שבעים (אמה) ושני שלישים לקצרים [אורכה של אמה – כחצי מטר]. ואם תמדוד מן הפיגמא [במה הסמוכה לאיצטדיון?] אין מצבתו של סיריקין [מבנה קבר מפואר – מאוזולאום – לציון זכרו של סיריקוס] בתוך שבעים (אמה) ושני שלישים, ואם תמדוד מן הפחורתא [מקום לתעשיית כלי חרס] (אזי) מצבתו של סריקין בתוך שבעים (אמה) ושני שלישים" (ירושלמי עירובין פ"ה ה"א, כב ע"ב; תרגום י"ד אליאב, עמ' 79).

11. בית כנסת בטבריה בתקופת בית שני

על קיומו של בית כנסת קדום בטבריה מימי הבית השני אנו למדים מכתביו של יוספוס. לדבריו היה זה היכל גדול אשר יכול היה להכיל עם רב:

"בהרחיקי כל חשד מלבי הלכתי למגדל. אולם השארתי בטבריה מרגלים אחדים שעליהם היה להקשיב ולשמוע את המדובר עלינו. על פני כל הדרך המובילה ממגדל לטבריה הצבתי

במרחקים קטנים אנשים למען יודיעוני, במסירת דברים מאחד למשנהו את אשר ידובר בעיר. ליום המחרת התאספו כל יושבי טבריה בבית הכנסת והוא היכל גדול אשר יכול עם עצום. יונתן [שליח של הנהגת המרד מירושלים] בא אבל לא מצא עוז בנפשו לדבר בגלוי על המרד כי, רק אמר, כי לעירם נחוץ מפקד מעולה... אולם הדברים האלה

בית הכנסת של סורוס – הצעת שחזור

לא ישרו בעיני ההמון. ולולא שמו קץ לאסיפה בהגיע השעה הששית [כלומר שתיים עשרה בצהריים], אשר בה מנהג הוא לנו (היהודים) לאכול את ארוחת הבוקר בשבת [בשאר ימות השבוע הקדימו לאכול פת שחרית], כי אז קמה בלי ספק מהומה. יונתן וחבריו דחו את המועצה ליום המחרת והלכו בפחי נפש לביתם. חיש מהר נודע לי הדבר והחלטתי לצאת לטבריה באור הבוקר. ביום המחרת כבשעה (השלישית) [כלומר בתשע בבוקר] באתי ממגדל והנה העם נאסף כבר בבית התפילה" (חיי יוסף נד, קנז-קנח).

אפשר שבית הכנסת הנזכר על ידי יוספוס הוא בית הכנסת של מועצת העיר ("כנישתא דבוליי") הנזכר בתלמוד הירושלמי (שקלים פ"ז ה"ה, נ ע"ג).

12. כנ"ל

בית הכנסת הקדום של טבריה נזכר במשנה:

"נגר שיש בראשו גְלוֹסְטְרָא [כלומר בריח מצוייד בכדור] – רבי אלעזר אוסר, ורבי יוסי מתיר. אמר רבי אלעזר: מעשה בכנסת שבטבריא שהיו נוהגים בו היתר עד שבא רבן גמליאל והזקנים ואסרו להן" (משנה עירובין י, ט).

13. שלושה עשר בתי כנסת בטבריה

במשך הזמן גדל מספר בתי הכנסת בטבריה והגיע לשלוש עשרה בתי כנסיות שונים: "רבי אמי ורבי אסי [חכמים טבריינים שחיו בסוף המאה השלישית ובראשית המאה הרביעית] אף על פי שהיו להם שלושה עשר בתי כנסיות בטבריה לא התפללו אלא בין העמודים, במקום שהיו לומדים [כלומר בבית המדרש]" (בבלי ברכות, ח ע"א).

14. בית הכנסת של עולי בבל בטבריה

בספרות חז"ל נזכר בית הכנסת של הבבלים שהיה בטבריה:

"אמר רב תנחומה [אמורא בן המחצית השנייה של המאה הרביעית]: יושבים היינו עם רב הונה 'הגדולי' בבית הכנסת של הבבליים של טבריה והביאו לו תמרים (ביום) רביעי (והוא) אמר: יופרשו אלו ליקר (=לכבוד) השבת" (מדרש הגדול דברים ה, יב; תרגום י"צ אליאב, עמ' 75).

יסודות החומה הביזנטית (המאה השישית) בנקודת המפגש עם הכנרת

15. חומת טבריה

בתקופת המרד הגדול היתה טבריה עיר בצורה. חומת העיר נזכרת בהקשר לאירועים שנתרחשו בסתיו של שנת 67, עת הסיע אספסיינוס את צבאו לכיבושה של טבריה. וכך מספר יוספוס: "משם נע (אספסיינוס) כשעמו שלושה לגיונות וקבע את מחנהו במרחק שלושים איצטדיות [כ-5.5 ק"מ] מטבריה, במקום שנקרא סנאבריס ומשם יראה יפה על ידי המורדים. הוא שלח את הדקוריון ולריינוס ועמו 50 פרשים כדי להציע הצעות שלום לבני העיר, ולהמריץ אותם להכנס במשא ומתן; כי הוא שמע שהעם אוהב את השלום אבל הוא בידיהם של שוחרי מלחמה. ולריינוס רכב ובא עד לחומות העיר... למחרת שלח אספסיינוס את טריינוס ועמו כמה פרשים שילכו אל רכס ההר כדי שיודיעו לו אם העם כולו נוטה למחשבות שלום. ולאחר שנוכח לדעת שהלך הרוח בעם דומה לזה של המבקשים, הניע את צבאו והתקדם לעבר העיר. האוכלוסיה פתחה בפניו את השערים והעם יצא לקדם את פניו בתשואות והיו מהללים אותו כמושיע ומיטיב. וכשהצבא נאלץ להצטמצם הרבה בשערים הצרים, פקד

אספסיינוס להפיל חלק מן החומה הדרומית, וכך פתח מעבר רחב לחייליו. הוא אסר על חייליו כל מעשי שוד ואלימות, כדי לגרום קורת רוח למלך [אגריפס השני שהיה ידידו של אספסיינוס] ולמענו אף חס על החומות. אחרי שקיבל הבטחות מאגריפס (השני) שתושבי העיר יישארו נאמנים גם לעתיד, וכך הביא רוח חדשה לעיר שסבלה הרבה מחמת ריב" (מלחמת היהודים ג, 448-461).

16. כנ"ל

בימיו של רבי יהודה נשיאה, נכדו של רבי יהודה הנשיא שפעל בטבריה במחצית השנייה של המאה

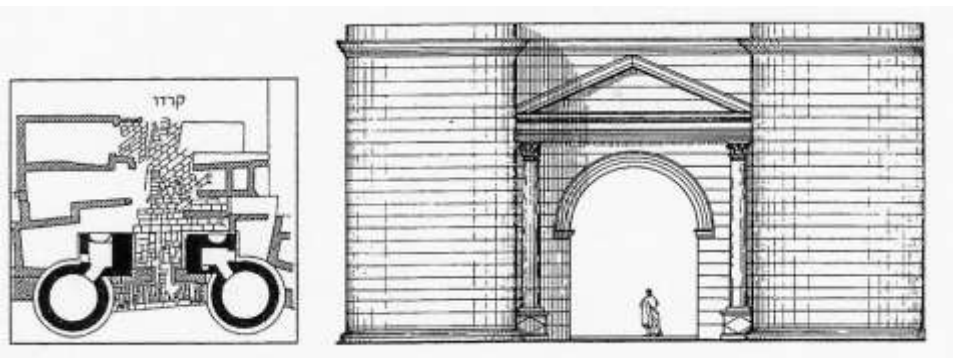
קטע מהחומה הביזנטית על הר ברניקי

השלישית, נזכרת חומת טבריה פעם נוספת: "רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן..." כלומר "רבי יהודה נשיאה הטיל [את המימון הנדרש לבנייתה] של החומה על החכמים" (בבלי בבא בתרא ז, ע"ב). בשלב זה לא ברור עדיין אם מדובר בבניית חומה חדשה או בחיזוקה של החומה הקיימת.

17. כנ"ל

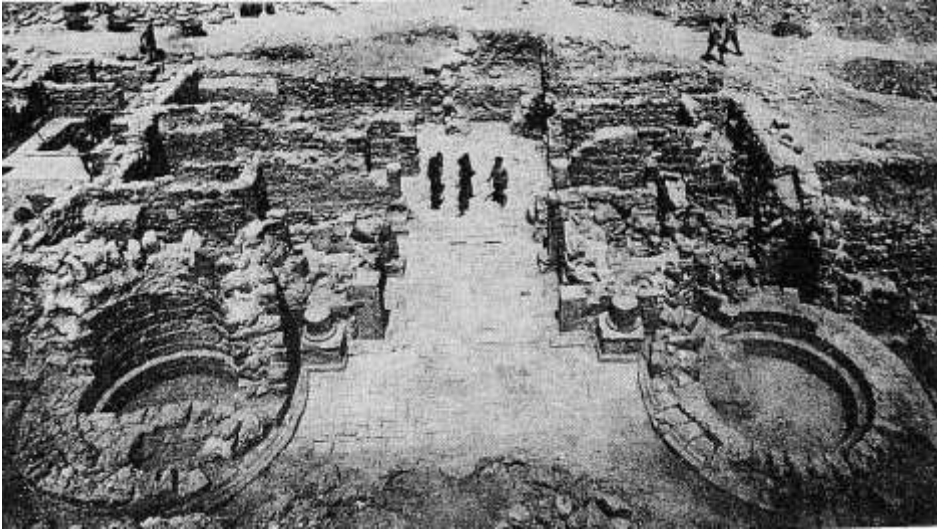
איזכור נוסף של חומות טבריה מובא בחיבורו של פרוקופיוס, היסטוריון החצר של הקיסר הביזנטי יוסטינינוס הראשון (527-565 לספירה). בספרו 'על הבניינים' מזכיר פרוקופיוס בין מפעלי הבנייה של הקיסר את בניית חומות טבריה (על הבניינים ה, ט, 21).

18. שערי העיר

השער הדרומי מימי ייסוד העיר (רומי קדום). במאות השניה – שלישית לא היה משולב עוד בחומות ושימש כשער קדומני.

מבחינה טופוגרפית סביר שהיו לטבריה שלושה שערים לפחות: שער דרומי, שער מערבי ושער צפוני. שרידיו של השער הדרומי נחשפו בראשית שנות ה-70. השער הוקם במאה הראשונה לספירה

ושמש בתחילה
כשער נוי מחוץ
לתחום העירוני.
מצב זה משתקף
במקור הבא:

"מעשה

ברבי קצרא

ורבי אלעזר

שהיו

מהלכין

בפולי [שער]

של חוץ מטבריא, ראו ארון של מת שבא מחוצה לארץ ליקבר בארץ ישראל" (תנחומא ויחי ו; תרגום י"צ אליאב, עמ' 37).
במעשה זה משתקף מנהג העלאת המתים לקבורה בארץ ישראל בכלל ובטבריה בפרט.

19. כנ"ל

במקור הבא משתקף ההווי החברתי סביב שערי העיר:

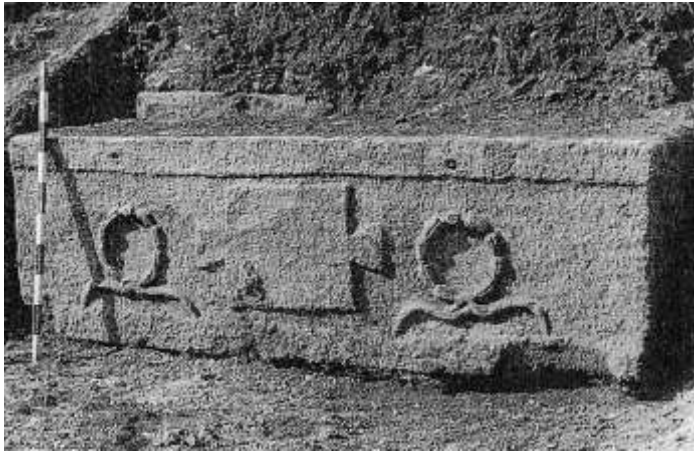
"מעשה היה ברבי ינאי ורבי יוחנן [בן הנפח גדול חכמי טבריה במאה השלישית] שהיו יושבין על **פיילי של טבריה** והיו שם שני אסטרוולוגין [חוזים בכוכבים]. ראו שם שני יהודים יוצאין למלאכתן. אמרו אותן שני האסטרוולוגין: אותן שני האנשים יוצאין ואינן נכנסין אלא הנחש שורפן. שמעו רבי ינאי ורבי יוחנן, מה עשו? ישבו על **פתח המדינה** (שער העיר) לידע אם נכנסין הן אותן שני האנשים ממלאכתן. ונכנסו... אמרו להן: הרי יצאו בשלום ונכנסו בשלום? אמרו להם (האסטרוולוגין): יהודים אתם אין דברי האסטרוולוגין מתקיימים בכם" (תנחומא שופטים י; תרגום י"צ אליאב, עמ' 37).

20. כנ"ל

מן המקור הבא ניתן ללמוד ששער העיר היה בין השאר מקום שבו עסקו בלימוד תורה:
"ריש לקיש היה יושב עוסק בתורה **בשער של טבריה**. היה שם קדר אחד והיה מכין לו כד אחד של מים בכל יום. יום אחד לא הכינו. אמר לו: מדוע לא הכנת לי ביום זה? אמר לו: אין אני מכין לך עד שאתה מתפלל עלי שיהיה חלקי עמך לעולם הבא... אמר לו: אני מתפלל עליך שיהיה לך מקום עם בני אומנותך, שכל איש ואיש נותנים לו חשבוננו עם בני אומנותו. (העוסק) בכסף אוכל בכסף ו(העוסק) בחרס אוכל בחרס" (מדרש הגדול בראשית כה, ח; תרגום י"צ אליאב, עמ' 38).

21. טיהור טבריה בידי ר' שמעון בר יוחאי

סרקופג באתרו

טומאת המתים בטבריה קשורה בבית הקברות שהיה בשטח שעליו יסד הורדוס אנטיפס את העיר (ראו סעיף 1). המסורת בדבר טיהור העיר משופעת אמנם בפרטים אגדיים אך היא קשורה כנראה באירוע אמיתי שהתרחש בעיר בראשית המאה השנייה לספירה, טרם הפיכתה של

טבריה למרכז יהודי-רבני בתקופת התלמוד. אחת הגרסאות הקדומות של

ספור טיהורה של טבריה מופיעה בבראשית רבה:

"רבי שמעון בר יוחאי התחבא בשלוש עשרה שנים. הוא ובנו (היו) אוכלים חרובים של גירודא, עד שהעלה גופן חלודה. בסוף יצא (רשב"י) וישב על פתח המערה... באו (רשב"י ובנו) והתרפאו באותו **מרחץ של בית מקר** [חדר הקרים בבית המרחץ של טבריה]. אמר לו בנו: אבא כל אותה טובה עשתה לנו **טבריה** ואין אנו מטהרים אותה מן המתים? מה נעשה? לקח תורמוסין והיה חותך תורמוס וזורק את החתיכות והמת עולה (מן האדמה) והם נושאים ומוציאים עד שטיהר אותה (את טבריה) מן המתים" (בראשית רבה עט, יח; תרגום י"צ אליאב, עמ' 91-92).

22. מקדש הדריאנוס בטבריה

הקיסר הדריאנוס (117-138) הרבה לבנות מונומנטים ברחבי האימפריה ובעיקר בחלקיה המזרחיים. המקדש שהוקם לכבודו בטבריה – ושנתכנה על שמו: הדריאנאון – בנייתו לא הושלמה. על כך אנו למדים מתוך חיבורו של אפיפניוס, נזיר שחי בארץ ישראל באמצע המאה הרביעית לספירה. אפיפניוס מספר על נסיונו של יהודי מומר מטבריה, יוסף שמו, להחדיר את הנצרות לגליל התחתון.

בסיסי אומנות שהיו אולי חלק משוק מקורה מבט מערבה. משמאל למעלה בית המרחץ

הקיסר קונסטנטין (306-337) אהד את פעולותיו של יוסף ועל כן העניק לו את תואר הכבוד "קומס" שפירושו "ידיד". יוסף הקומס נתמנה כאחראי על בניין כנסיות בעריהם ובכפריהם של היהודים בגליל. לדברי אפיפניוס ניסה יוסף לבנות בטבריה כנסייה על מקומו של מקדש הדריאנוס שבנייתו לא נסתיימה, אולם הוא נתקל בהתנגדות עזה של יהודי המקום:

"כיוון שכך, החל [יוסף הקומס] לבנות בטבריה. בעיר היה כבר קיים מקדש גדול עד מאוד – דומני כי הדריאניאון נקרא שמו – אולם הואיל והדריאניאון זה נותר בלתי שלם, ביקשו תושבי העיר להפוך אותו למרחץ. משגילה אותו יוסף, השתמש בו כבעילה, וכיוון שכבר מצאו בנוי אבנים מסותתות ומתנשא לגובה של כארבע אמות [כשני מטרים] החל שם את מלאכת בניית הכנסייה... למרות שאנשים אלה (היהודים) הכשילוהו לעיתים קרובות, בנה בכל זאת לאחר מכן על חלק כלשהו משטח המקדש אשר בטבריה, הקים של כנסייה קטנה, עזב את המקום והתיישב בבית שאן. גם בדיוקיסריה [היא ציפורי] ובמקומות אחרים הביא לידי גמר בנייני כנסיות" (אפיפניוס, פאנאריון 12; תרגום ז' רובין).

23. אילסיס של טבריה

האילסיס בטבריה היה ככל הנראה מרחב עירוני כלשהו שבו נהגו בין השאר ללמוד תורה, להתפלל ולעסוק בענייני בית המדרש. כך משתמע מן המקור הבא:

"רבי שמעון בן לקיש היה עוסק בתורה כל צורכו באותו אילסיס של טבריה והיה השוער (!) נוהג להכין לו משקה של מים בכל יום והוא היה בא עייף (וצמא) ולוקח ושותה. פעם אחת נכנס ויטב אצלו ונפש עמו באויר הנעים. אמר לו: רבי זוכר אתה שהיינו אתה ואני הולכים ביחד לבית הכנסת (המדרש), אתה זכית ואותו האיש (כלומר אני) לא זכה, התפלל עלי שיהיה חלקי עמך לעולם הבא. אמר לו: וכי מה אתפלל עליך שיהיה לך? שאתה עם בני אומנותך, שכל איש ואיש אין משכינים אותו אלא עם בני אומנותו" (קהלת רבה ג, יא; תרגום י"צ אליאב, עמ' 15).

24. כנ"ל

על הקשר בין האילסיס ובין רחובותיה של טבריה ניתן ללמוד מן המקור הבא:

"רבי בר קוריא ורבי אלעזר היו יושבים ועוסקים בתורה באותו האילסיס של טבריה, ראו ארונות (קבורה) באים מחוץ לארץ..." (בראשית רבה, צו, ל; תרגום י"צ אליאב, עמ' 13).

25. כנ"ל

כפי שראינו לעיל (סעיף 23) האילסיס היה מקום שבו למדו תורה. עניין זה משתמע גם במקור הבא:

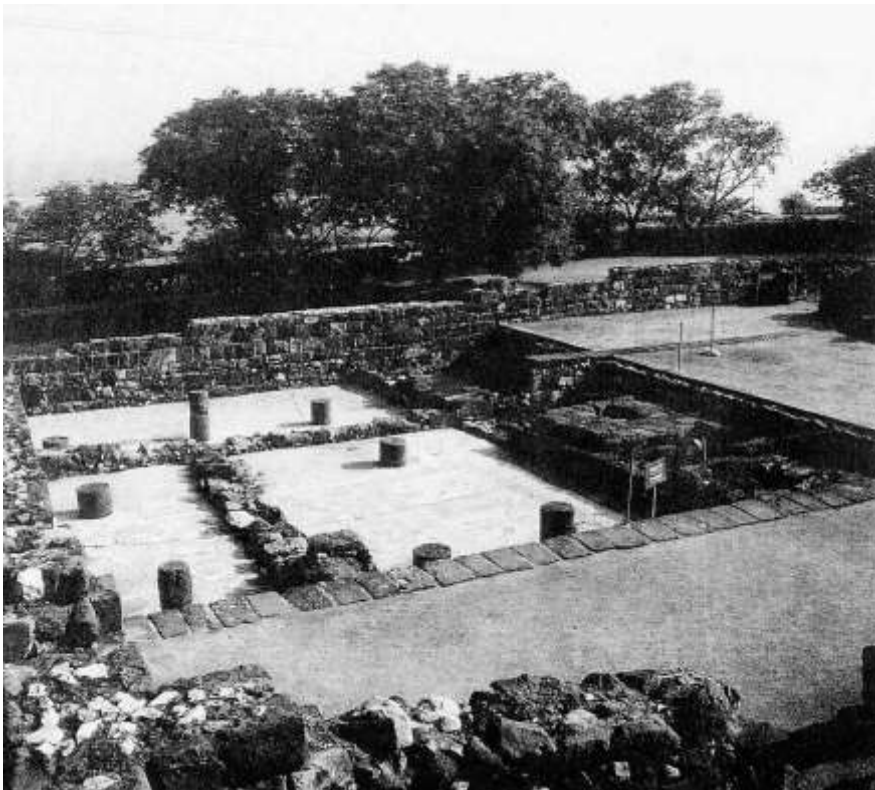
"ריש לקיש היה יושב ועוסק בתורה באותו האילסיס של טבריה. יצאו שתי נשים משם. אמרה האחת לחברתה: ברוך שהוציאנו מן האויר הרע הזה (שבטבריה). צעק להן: מאין

אתה? אמרו לו: ממזגה [באר מזגה בנחל ארבל מצפון-מערב לטבריה]. אמר להן: אני מכיר את מזגה ואין בה אלא שתי פירות. אמר: ברוך שנתן חן במקום בעיני יושביו" (בראשית רבה לד, ז; תרגום י"צ אליאב, עמ' 12-13).

26. שווקים בטבריה

השוק (ביוונית: אגורה, בלטינית: פורום) היה מרכז החיים הכלכליים של טבריה הרומית. הידיעות על שווקי טבריה ראשיתן כבר בימי בית שני (ראו לעיל, סעיף 7). רבוי שווקיה של טבריה משתקף בפתגם שהיה נפוץ בקרב תלמידי החכמים: "הריני כבן עזאי בשוקי טבריא" (בבלי עירובין כט, ע"א) משמעו של הביטוי "הריני מוכן להשיב לכל שאלה הלכתית כדרך שבן עזאי – שהיה מחכמי התנאים במחצית הראשונה של המאה השנייה – משיב בשוקי העיר טבריה". המקורות התלמודיים מזכירים בטבריה את שוק הנסרים כלומר שוק העצים, שוק הארמים כלומר הנוכרים, שוק עושי הסלים, שוק השקים, שוק הקדרים, שוק של צמרים ואף שוק של זונות (בבלי, פסחים קיג, ע"ב). ריבוי השווקים בטבריה משתקף במדרש הבא:

"רבי ברכיה [חכם טברייני מראשית המאה הרביעית] בשם רבי יהודה בן אלעאי, כתוב: ויסע משה את ישראל... (שמות טו, 22)... משל לאחד שהלך ונשא אשה מן הכפר [פרוור

חומת טבריה

מצפון לטבריה).

אמר לה: קומי

ובואי עמי. אמרה

לו: מהיכן ולאן?

אמר לה: מכאן

לטבריה, ומשם

לבורסקי,

ומבורסקי לשוק

העליון, ומשם

לשוק התחתון.

אמרה לו: לכל

(מקום) שאתה

הולך ולוקח אותי

אני באה עמך"

(שיר השירים רבה

א, כז; תרגום י"צ

אליאב, עמ' 17).

המקור שלפנינו משקף כנראה תנועה על ציר צפון-דרום. התחנה הראשונה הוא "הכפר (כיפרא דטבריה)" שהיה פרוור כלשהו מצפון לטבריה. התחנה השניה הנם הבורסקי, כלומר מעבדי העורות המדיפים ריח רע. שתי התחנות הבאות הן השוק העליון – השוק הצפוני הגבוה של טבריה והשוק התחתון – השוק הדרומי הנמוך, ששרידיו נתגלו באזור בית המרחץ (ראו להלן).

27. חמת טבריה

חמת טבריה (חמתה) היה פרוור עירוני בנוי סביב המעינות החמים שמדרום לטבריה. הקרבה בין שני היישובים באה לידי ביטוי בברייתא הבאה:

"בראשונה היו בני טבריה מהלכין את כל חמתה ואין בני חמתה באין אלא עד מקום הכיפה. עכשיו בני טבריא ובני חמתה חזרו להיות עיר אחת" (תוספתא עירובין פ"ה, ה"ב). במציאות של יישוב קטן הסמוך ליישוב גדול – כמו במקרה של טבריה וחמת – עשוי היה להיווצר מצב שבו לגבי בני היישוב הקטן תחום שבת עשוי להסתיים באמצע העיר הגדולה. את הכיפה הנזכרת במקור ניתן אולי לזהות עם מבנה בעל ארבעה עמודים שבראשם כיפה (טטרפילון) שניצב במרכזה של טבריה.

28. כנ"ל

המעינות החמים בטבריה היוו אטרקציה לאלפי הצליינים שהגיעו לאזור הכנרת בתקופה הביזנטית. אחד מהם היה עולה הרגל המכונה אנטונינוס מפלקנטיה (עיר בצפון איטליה). אנטונינוס שביקר באזור סביב שנת 560 כותב:

"משם (מהר תבור) באנו אל העיר טבריה ובה מרחצאות חמים מלוחים שמתמלאים מעצמם, אם כי מימי הים עצמו מתוקים הם" (אנטונינוס מפלקנטיה 7, תרגום אי לימור).

29. אמת המים

בטבריה כמו במרבית הערים הרומיות היתה אמת מים. אמת טבריה הביאה מי מעיינות מבקעת יבניאל הרחוקה אל תחום העיר. כך יכלו בני העיר לערבב סילון של מי אמה קרירים יחד עם מי המעינות החמים. עניין זה משתקף במקור הבא:

"מעשה שעשו אנשי טבריה, הביאו סילון שלצונין לתוך אמה שלחמים. אמרו להם חכמין: אם שבת כחמים שהוחמו בשבת אסורים ברחיצה ובשתייה, אם ביום טוב כחמים שהוחמו ביום טוב אסורין ברחיצה ומותרין בשתייה" (משנה שבת ג, ד).

30. בית המרחץ של טבריה

בטבריה כבמרבית הערים הרומיות בארץ ומחוצה לה היה בית מרחץ ציבורי (דימוסין). החכמים הרבו לפקוד את בית המרחץ ומבנהו שמש לא אחת זירה להתרחשויות שונות ומשונות. רבי יוחנן במאה השלישית השווה את ידיו של יעקב אבינו לצמד עמודים בבית המרחץ של העיר: "כשני עמודים בתוך דמוסין [מרחץ ציבורי] שבטבריא כך היו זרועותיו של יעקב" (תנחומא, יח, ו).

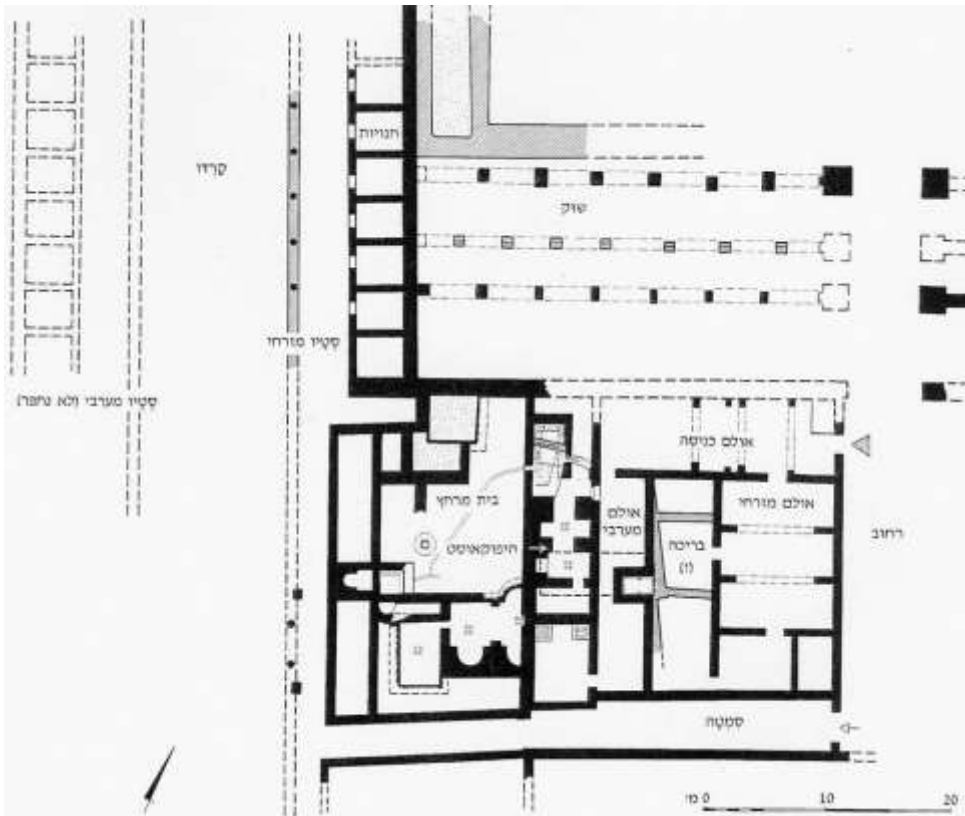
31. כנ"ל

רבי יסא הוא רבי אסי עלה מבבל לטבריה בסוף המאה השלישית או בראשית המאה הרביעית. בבואו להתרחץ בבית המרחץ פגש ר' יסא בליצן שנתגלה מאוחר יותר כליסטים מסוכן: "רבי יסא (אסי) כאשר עלה לכאן [לארץ ישראל] הלך והסתפר והיה בדעתו להסתפר בזה המרחץ של טבריה. פגש אותו ליצן אחד ונתן לו (מכה) אחת בפרגול. אמר לו: עדיין עניבתו של אותו האיש רפויה. והיה שם ארכון (מושל) שהיה עומד ודן ליסטים אחד. והלך (הליצן) עמד לו וגיחך כנגדו. אמר לו הארכון: מי היה עמך? תלה עיניו וראהו (את הליצן) שהוא מגחך, אמר לו: זה שמגחך היה עמי. ולקחוהו ודנו אותו והודה להם על אחד שהוא הרגו. וכשהוציאו את שניהם טעונים שתי קורות בתוך כך יצא רבי יסא מהמרחץ. אמר לו: העניבה היא שהיתה רפויה – התהדקה" (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ח, ה ע"ג; תרגום י"צ אליאב, עמ' 23).

32. כנ"ל

במקום אחר מסופר על רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש שפגשו בפתח בית המרחץ קבצן-רמאי: "מעשה: רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש נכנסו להתרחץ במרחץ הזה של טבריה. פגש אותם עני אחד. אמר להם: תזכו אותי. אמרו לו: כשנחזור. כשחזרו מצאוהו מת. אמרו: הואיל ולא זכינו בו בחייו נטפל בו במותו. בעודם מטפלים בו מצאו כ"ס דינרים [מטבעות כסף] תלוי עליו" (ירושלמי פאה פ"ח ה"ט, כא ע"ב; תרגום י"צ אליאב, עמ' 24).

33. כנ"ל

ההיפוקרטס, (מערכת חימום) בבית המרחץ

תוכנית בית המרחץ

במקור הבא מסופר על אחד החכמים, ר' יהושע בן לוי, שהלך לרחוץ בבית המרחץ בערב שבת:

”רבי יהושע בן לוי היה רגיל לשמוע הפרשה מבן בנו בכל ערב שבת. פעם אחת שכח ונכנס לרחוץ באותו בית המרחץ של

טבריה והיה נשען על כתפו של רבי חייא בן אבא (מחמת

זקנתו). נזכר שלא שמע הפרשה מבן בנו וחזר ויצא לוי” (ירושלמי שבת פ”א ה”ב, ג ע”א; תרגום י”צ אליאב, עמ’ 27).

34. כנ"ל

עולם המאגיה והכישוף העסיק לא מעט את חכמי התלמוד. במקור הבא מסופר על מעשה כישוף בבית המרחץ של טבריה. אגב כך אנו למדים על קיומה של כיפה בראש אחד מחדרי המרחץ ועל קיומו של שער בית המרחץ:

”מעשה: רבי אלעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא (חכמים בני המחצית הראשונה של המאה השנייה) נכנסו להתרחץ באותו **בית מרחץ של טבריה**. ראה אותם מין אחד (כלומר נוצרי) אמר מה שאמר [נוסח מאגי כלשהו] ותפשתם **הכיפה**. אמר רבי אלעזר לרבי יהושע: רבי יהושע בן חנינה, ראה מה שתעשה. משיצא אותו המין אמר רבי יהושע מה שאמר ותפשו **השער**, וכל מי שהיה נכנס היה נותן לו אגרוף וכל מי שיצא נתן לו דחיפה” (ירושלמי סנהדרין פ”ז ה”ו, כה ע”ד; תרגום י”צ אליאב, עמ’ 30).

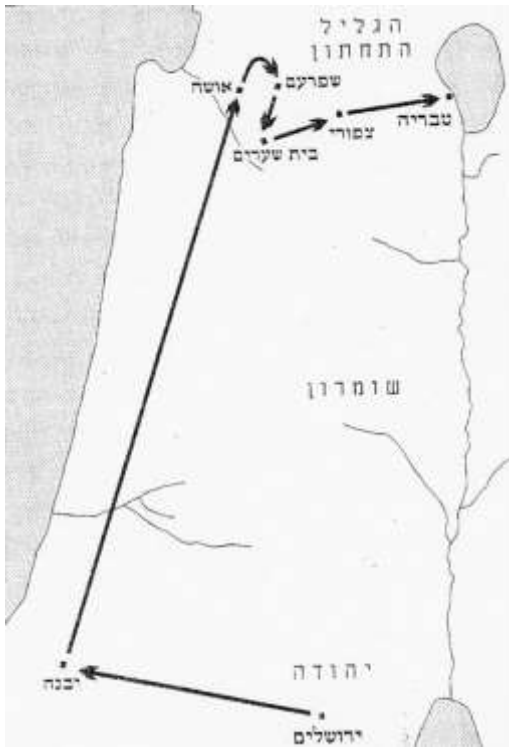
35. בית כסא ציבורי בטבריה

בתי שמוש ציבוריים היו חלק מהבנייה במרכז העיר הרומית, בדרך כלל במקום לא רחוק מבית המרחץ. בטבריה כמו בערים רומיות אחרות היה בית כסא מסוג זה, כפי שעולה מהמקור הבא:

"אותו בית הכסא שהיה בטבריה כאשר היו נכנסים בו שני אנשים ואפילו ביום היו ניזוקים. רבי אמי ורבי אסי [במאה השלישית] היו נכנסים בו אחד אחד לבד ולא ניזוקים. אמרו להם חכמים: אינכם מפחדים? אמרו להם: אנו למדנו במסורת שמנהג בית הכסא הוא צניעות ושתיקה. והנהג ביסורים הוא שתיקה ובקשת רחמים (בבלי ברכות, סב ע"א; תרגום י"צ אליאב, עמ' 88).

36. בית הדין (סנהדרין) בטבריה

המונח סנהדרין (מיוונית: סִנְדְרִיוֹן) בתקופת בית שני הוענק לבית הדין הגדול, כלומר הסמכות

התחנות במסע הסנהדרין מירושלים לטבריה

השיפוטית העליונה של העם היהודי. במרוצת הזמן השמוש במונח סנהדרין הורחב למסגרות שונות של מערכת המשפט וההנהגה של העם היהודי. אחרי חורבן ירושלים במרד הגדול נדדה הסנהדרין ממקום למקום עד שלבסוף באמצע המאה השלישית התמקמה הסנהדרין בטבריה שהיתה מאז בירת העם היהודי בארץ ובתפוצות. וכך מספרת המסורת התלמודית:

"אמר רבי יוחנן: עשר מסעות נסעה שכינה... וכנגדן גלתה סנהדרין. מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירושלים ומירושלים ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לציפורי ומציפורי לטבריה" (בבלי ראש השנה לא, ע"א-ע"ב).

37. כנ"ל

גרסה דומה לזו מצויה במקור אחר:

"שכתחילה גלתה לה סנהדרי וישבה לה ביבנה, ומיבנה לאושא, ומאושא לשפרעם, ומשפרעם לבית שערים, ומבית שערים לציפורי... ואחר כך גלתה לטיבריה" (בראשית רבה צז, יג).

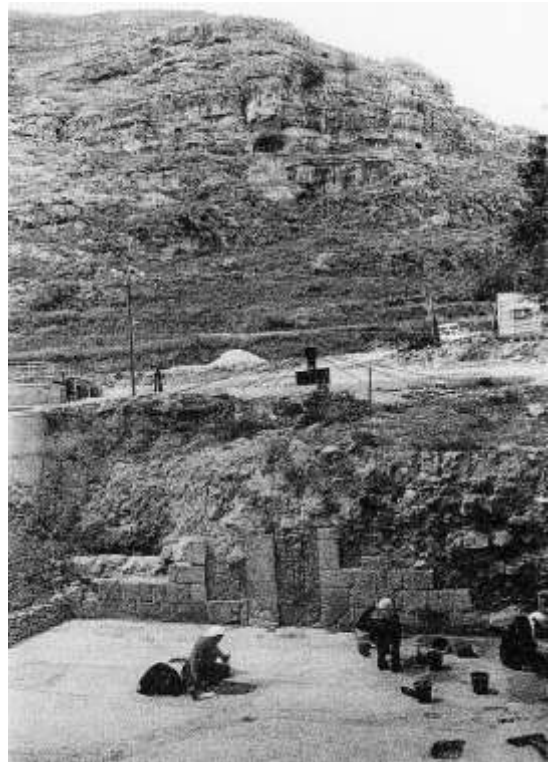
38. כנ"ל

לבית הדין של טבריה היתה עדיפות על בתי דין אחרים כמו למשל בית הדין של ציפורי. כך משתמע מהמקור הבא:

"אמר רבי אלעזר [תלמידו של רבי יוחנן ומחליפו בראשות ישיבת טבריה לאחר מותו]: (אם) זה אומר **בטבריה** וזה אומר בציפורי, שומעין לזה שאומר **בטבריה**... אמר רבי יוסי [חכם ארץ ישראל בן המחצית הראשונה של המאה הרביעית]: מכאן אתה שומע ששני בני אדם שהיה להם דין **בטבריה**, זה אומר **בבית דין הגדול** (הסנהדרין) וזה אומר **בבית דין הקטן**, שומעין לזה שאמר בבית דין הגדול" (ירושלמי סנהדרין פ"ג ה"ב, כא ע"א; תרגום י"צ אליאב, עמ' 47-48).

39. בית המדרש הגדול (סדרה רבה) בטבריה

בית המדרש הגדול (בארמית: סדרה רבה) היה אחד המוסדות המרכזיים והחשובים בעיר טבריה. היה זה מקום שוקק חיים שבו התרכזה הפעילות ההלכתית של חכמי טבריה בתקופת התלמוד. על רבי מאיר, חכם בן המאה השנייה, מסופר ש"היה דורש בבית מדרשה של טבריה" (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"א, עז ע"ב) ועל רבי חייא בן אבא, שפעל בטבריה במחצית השנייה של המאה השלישית נאמר ש"עשה פסיקה באותו בית מדרש של טבריה" (ירושלמי הודיות פ"ג ה"ז, מח ע"א).

שרידי מבנה מפואר מן המאה השלישית. מבט מערבה אל חצר מרוצפת בפסיפס. ברקע מצוקי הר ברניקי ומערתיו.

40. כנ"ל

מיקומו של בית המדרש הגדול היה ידוע ומוכר היטב ולפיכך שמש כנקודת ציון בנוף העירוני של טבריה. עניין זה משתמע מן המקור הבא:

"אין לובשין מנעלין וסנדלין חדשים (בשבת) אלא אם כן לבשן והלך בהן מבעוד יום. כמה יהא בהילוכך?... הטבריינים אומרים: **מהסדרה רובה** ועד חנותו של רבי הושעיה" (ירושלמי שבת פ"ו ה"ב, ח ע"א; תרגום י"צ אליאב, עמ' 57).

41. כנ"ל

מהמקור הבא ניתן ללמוד על קרבתו של בית המדרש הגדול לאזור השוק של טבריה (ראו לעיל, סעיף 26):

"מעשה: רבי חייא הגדול ורבי שמעון בן חלפתא [שני חכמים שפעלו בטבריה במחצית הראשונה של המאה השלישית] היו יושבים ועוסקים בתורה לפני **בית המדרש (הזה) של טבריה** בערב פסח, ויש אומרים בערב הצום הגדול. נשמעו קולות של הבריות לוקחים (=קונים) ומוכרים את מכרם" (רות רבה ג, ד; תרגום י"צ אליאב, עמ' 61).

42. כנ"ל

נוהגם של החכמים לשבת לפני בית המדרש הגדול של טבריה ולעסוק בתורה משתמע מהמקור הבא:

"רבי זעירא [חכם טברייני במחצית הראשונה של המאה הרביעית] ואחד מן הרבנים היו יושבים ועוסקים בתורה לפני **בית המדרש של טבריה**, עבר אחד מאלו המתמנים בכסף (כדיינים). אמר ההוא מן הרבנים לרבי זעירא: נראה (נעמיד פנים שאנו) עוסקים בתורה ולא (נצטרך) לקום בפניו. אמר רבי זעירא: אני בהחלט איני קם לפניו" (מדרש שמואל ז, ו; תרגום י"צ אליאב, עמ' 62).

43. מטבעות טבריה

ייסודה של טבריה צויין באמצעות הנפקה מיוחדת של מטבעות. עם הקמתה, בשנת 19 לספירה, טבע בה הורדוס אנטיפס סדרת מטבעות בת ארבעה עריכים שונים. בצידם האחד נזכר שם העיר: "טיבריאס" ובצד השני הכתובת: "של הורדוס הטטרארך שנת 24". צמח הקנה המתואר על גבי המטבעות משמש כסמלה של טבריה.

מטבע מתקופת יסודה של טבריה. (שנת 20 לסה"נ)

מאוחר יותר בשנות שלטונו של **אגריפס הראשון** (37-44) הוחלף הקנה בעץ שסמל את יהודה בכלל ואת בקעת הירדן בפרט – התמר. בשנת 53 לספירה קבל **אגריפס השני** את השלטון על טבריה. במטבעות שנה זו שהוטבעו בטבריה מופיע שמו של הקיסר הרומי קלאודיוס ושנת שלטונו ה-13, היא שנת 53/4 לספירה. השם: 'קלאודיופוליס' שהוענק אז לטבריה מרמז כי טבריה הגיעה למעמד של פוליס רק

בימיו של הקיסר קלאודיוס (41-54).

בימיהם של שניים מגדולי הקיסרים הרומיים – **טריינוס** (97-117) ו**הדריינוס** (117-138) – הונפקו בטבריה מטבעות מרשימים ביותר. שמה של טבריה בימיהם של טריינוס והדריינוס היה: "טבריה קלאודיה" על שמו של קלאודיוס. סדרת המטבעות שהוטבעו בשנת

100 כוללת מטבע ובו נראית טיכּי-פּוּרְטוּנָה, אלת הגורל של העיר, כשהיא ניצבת על חרטום ספינה ומחזיקה בידה האחת קרן שפע ובידה השנייה הגה של אונייה. סמלים אלו מבטאים את חשיבותה של הכנרת בכלכלתה של טבריה. במטבע שני נראת היגיאה בתו של אֶסְקֶלְפְיוּס, אל הרפואה במיתולוגיה היוונית, כשהיא יושבת על סלע שמתחתיו מפכה מעיין. זהו קרוב לוודאי תיאור סמלי של חמי טבריה שנועדו בזכות סגולות המרפא שלהם. במטבע שלישי מתוארים סמלים יהודיים מובהקים – צמד קרני שפע וביניהן לולב. סביר להניח שמטבע זה מבטא את אופיה היהודי של טבריה.

במטבע משנת 119 (מימיו של הדריינוס) שהוטבע בטבריה, נראה מקדש. בחזית המקדש ארבעה

עמודים ובתוכו יושב ראש האלים – זיאוס. בשנה זו ביקר הדריינוס בארץ ולכבודו החל להבנות בטבריה מקדש אשר כונה: "הדריינאון". כפי שנראה בהמשך בניית המקדש מעולם לא הסתיימה.

הטביעה בטבריה חודשה בימיו של הקיסר

הרומי **קומודוס** (180-192). בתקופת שלטונו הונפק בטבריה מטבע ענק, מעין מדליה בקוטר 38 מ"מ ובמשקל של קרוב ל-30 גרם. על המטבע נראה בצידו האחד פוסיידון אל הים המיתולוגי דורך על אניית מפרש גדולה ובצד השני – דמות דיוקנו של הקיסר.

בימיו של הקיסר **קרקלה** (211-217) שוב חודשה הטביעה בטבריה. במטבעות שהונפקו אז בעיר נראים אסקלפיוס אל הרפואה ובתו היגיאה וכן פוסיידון הדורך על אניית מפרש. במטבעות מימיו של **אֶלְגֵבְלוּס** (218-222) נזכרת המילה "קולוניה", ומכאן שטבריה קבלה אז מעמד של קולוניה.

44. כתובות טבריה וחמת

1. 'פרוקלוס בנה'

בבית הכנסת ששרידיו נחשפו בחלקה הצפוני של טבריה נתגלתה כתובת פסיפס יוונית בתוך זר עגול. הכתובת מציינת את שמו של בונה בית הכנסת ופועלו: "פרוקלוס בן קריספוס בנה (את הבניין הזה)". השם פרוקלוס היה נפוץ למדי בין היהודים ברומא ומכאן שמשפחת התורם היתה מקורבת לתרבות הרומית ולשלטונות.

רצפת הפסיפס של בית הכנסת.

2. 'סוורוס חניך הנשיאים'

בחמת טבריה, סמוך למעיינות החמים, נחשפו שרידיו המרשימים של מכלול בית כנסת המכונה "בית הכנסת של סוורוס". בסיטרה המזרחית של בית הכנסת נזכר שמו של סוורוס 'חניך הנשיאים' שהשלים את הקמת הבניין:

"**סוורוס חניך הנשיאים** המזהירים ביותר השלים (את הבניין), עליו הברכה וגם על יולוס הפרנס.

יהי שלום על כל מי שעשה מצווה במקום הקדוש הזה ומי שיעשה מצווה תבוא עליו הברכה.

אמן אמן סלה ולי אמן" (תרגום ל' דיסגני).

3. 'מקסימוס על פי נדר בנה'

הכתובת המרכזית ממוקמת באולם התווך של אותו בניין. זוהי כתובת הקדשה ובה שמות הנדבנים שתורמו להקמתו. אחד מהם הנו סוורוס 'חניך הנשיאים המזהירים':

"מקסימוס על פי נדר בנה (את המקום). שיחיה.

אבודמוס על פי נדר בנה (את המקום).

"מקסימוס על פי נדר בנה" – כתובת ביוונית.

זוילוס על פי נדר בנה (את

המקום). שיחיה.

יולוס הפרנס השלים את הכול.

קליניקוס על פי נדר בנה (את

המקום). שיחיה.

היאורטסיוס על פי נדר בנה (את

המקום). שיינצל.

סוורוס חניך הנשיאים המזהירים

ביותר, בנה (את המקום). עליו הברכה, אמן.

[פרוטרופוס] על פי נדר בנה (את המקום). שיחיה" (תרגום ל' דיסגני).

כל השמות המופיעים בכתובת אפייניים ליהודים למרות שרובם שמות ממוצא יווני או רומי. אחד מהם יולוס מתואר כ'פרנס' כלומר מפקח על ביצוע המלאכה. תוארו של סוורוס 'חניך הנשיאים' מלמד על כך שהוא התחנך בחצר הנשיא. התואר 'המזהיר ביותר' שהוענק לנשיאים הקנה להם את הזכות שלא להיות כפופים למושלים המקומיים.

4. רבי עלא ואחיו

בכתובת הקדשה שנמצאה בתל רקת מצפון לטבריה נזכר בית כנסת נוסף שהיה בעיר. וזו לשון הכתובת:

"זכורים לטוב רבי עלא ואחיו

שנתנו שלושה דינרים לבית הכנסת' (תרגום צ' אילן וי' גל).

רבי עלא או רבי עולא נזכר כאמורא ארץ ישראלי שחי בטבריה בסוף המאה השלישית או בראשית המאה הרביעית.

5. בית הכנסת של בני אנטיוכיה

על לוח שיש שנתגלה באיזור בית החולים הסקוטי של טבריה נמצאה כתובת קבורה חשובה. הכתובת מזכירה את בית הכנסת של אנשי אנטיוכיה ואת מועצת הזקנים של טבריה. וזו לשון הכתובת:

"[כאן נחה] ליאונטינה [בת שמ]ואל ראש מועצת הזקנים, [אשת] תאומסיוס [ראש בית ה

כנסת] של בני אנטיוכיה, [בת] שבעים".

6. 'לאדוננו סיריקיוס'

בתחום טבריה נמצאו כתובות קבורה שונות. בכתובות אלו נזכרים בני העיר בשמותיהם לעיתים בליוויית הקדשה אישית. כזה למשל סיריקיוס שהיה כנראה אחד מראשי העיר:

"לאות הוקרה לאדוננו סיריקיוס המנוח

אנו עבדיך הקמנו (את מבנה הזכרון הזה)" (תרגום ל' דיסגני).

בין המבנים שעמדו לאורך הדרך המוליכה לטבריה נזכר בספרות חז"ל "נפשא דסיריקין" (ראו לעיל סעיף 10) כלומר מבנה הקבר המפואר שהוקם לכבודו של סיריקיוס.

7. קנטוריון של הלגיון העשירי

בכתובת קבורה אחרת נזכר שמו של אוריליוס מרקלינוס שהיה קצין צבא גבוה בצבא הרומי. קבורתו בטבריה מלמדת על האפשרות שהוא היה יליד המקום:

"לאוריליוס מרקלינוס, קנטוריון (=שר מאה) של הלגיון העשירי פרטנוזיס, אשר חי 74 שנים, חמישה חודשים ו-15 יום. אורליה באסה אשתו ויורשתו (הקימה מצבה זו) לאיש שאין דומה לו, לשם זכרון" (תרגום ל' דיסגני).

8. 'אמנדוס מי שנהנה מכל תפנוק'

על ארון קבורה (סרקופאג) שנתגלה בחמת טבריה מופיעה כתובת כתובה בצורת קינה על פי המסורת התרבותית שאיפיינה את העולם היווני-רומי. הכתובת מוקדשת לזכרו של אמנדוס איש טבריה ששרת בצבא הרומי והובא לקבורה בעירו. וזו לשון הכתובת:

"כאן אני נח, אמנדוס, מי שנהנה מכל תפנוק.

חייתי כאל שנים רבות במספר, בכבוד פקדתי חיל, בדרגת שר עשרה, ואחרי מותי זוכה אני בתהילה חיה.

כי מי כמוני כאנשים התפנק בעדנה כה רבה ומי זכה באהבה כה גדולה בידי המולדת?

חוליות עמודים רומיות ביזנטיות מצפון למלון גני חמת

תמיד הנני דגול בין כל הגברים,

אותי חיבבה המולדת (טבריה) אשר הולידתני" (תרגום ל' דיסגני).

9. בני טבריה

במספר כתובות שנמצאו בטבריה נזכרים אחדים מבני העיר:

לדוגמא על כותרת עמוד של בית כנסת נמצאה חקוקה הכתובת הבאה: "יהי חסד האל עם אברהם סתת השיש".

בכתובת על מצבת קבורה נזכרת "סלומה (שלומית) האחות שחיה 22 שנה, מאורסת".

בכתובת קבורה חקוקה על לוח שיש נזכר "ויטוס בן אליאב בן ויטוס, מאלכסנדריה".

בכתובת קבורה אחרת נזכרת "טליתא מרה בת שמואל, אשת ליאונינוס".

10. כתובות המזכירות את טבריה

שמה של טבריה נזכר בכתובות שונות שנמצאו במרחבי האימפריה הרומית:

בכרתים נמצאה כתובת האומרת: "העיר של בני טבריה (מכבדת) את אוקלס בן חרמיסטס בגלל תבונתו".

ברומא בירת האימפריה הרומית היתה לבני טבריה לשכה ששמשה מעין נציגות מסחרית. על כך

אנו למדים משתי כתובות שנמצאו ברומא. בראשונה נזכרת "לשכה של [בני טב]ריה המכונים גם בני קלאודיופוליס שבסוריה פלשתינה". בשנייה נזכר "איזמנוס בן יוחנן איש טבריה (הקדיש פסל זה) ללשכה [של בני העיר]".

כתובת קבורה נוספת שנמצאה ברומא מזכירה את "אלופיוס איש טבריה ובניו יוסטוס ואלופיוס, עברים, יחד עם אביהם כאן נחים".

בעיר סלונה על חוף הים האדריאטי נמצאה כתובת הקבורה הבאה: "אוֹרְלִיוֹס דְיוֹנִיסִיוֹס, יְהוּדִי מִטְבְּרִיָּה, בֶּן אַרְבַּעִים, אֵב לְשִׁלּוּשָׁה בָּנִים".

מבט צפונה אל טבריה המודרנית. השטח שבקדמת התמונה הוא האיזור של העיר הרומית. משמאל – מורדות הר ברניקי שתחמו את רצועת העיר.

בצפון אפריקה ליד קרתגו נמצאה כתובת קבורה המזכירה את "אֶסִיטִיקוֹס בֶּן מְרִינוֹס אִישׁ טְבְּרִיָּה".

בדרום הפלפונסוס ביוון נמצאה כתובת נוספת המזכירה את "יוסטוס בן אנדרומקה איש טבריה". הכתובות הללו ממחישות את הרגש הלוקל פטריוטי של בני טבריה ותחושת הגאווה שהיתה להם בעיר מולדתם.

מקורות ביבליוגרפיים

- המקורות מספריו של יוספוס נלקחו מהמדורות הבאות :
- **קדמוניות היהודים** בתרגומו של א' שליט, ירושלים תשכ"ג.
  - **מלחמת היהודים** בתרגומו של ש' חגי, ירושלים תשכ"ד.
  - **חיי יוסף** בתרגומו של מ' שטיין, תל אביב תרצ"ג.
- על פרשת יוסף הקומס ראו : ז' רובין, 'פרשת הקומס יוסף והנסיונות לניצור הגליל במאה הרביעית לספירה', **קתדרה** 26 (1982), עמ' 105-116.
- המקורות מספרות חז"ל נלקחו מחיבורו של י"צ אליאב, **אתרים, מוסדות וחיי יומיום בטבריה בתקופת התלמוד (מטוב טבריה 10)**, ירושלים תשנ"ה.
- המקורות מספרות עולי הרגל לקוחים מתוך ספרה של א' לימור, **מסעות ארץ הקודש**, ירושלים תשנ"ח.
- על כתובות טבריה ראו : ל' דיסגני, 'כתובות טבריה', בתוך : י' הירשפלד (עורך), **טבריה מייסודה עד הכיבוש המוסלמי (עידן 11)**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 70-95.
- על מטבעות טבריה ראו : י' משורר, 'מטבעות טבריה', **שם**, עמ' 96-102.

נספחים:

נספח 1

לוח תאריכים: ציוני דרך בתולדות טבריה

20 לסה"נ	יסוד העיר וקביעתה כבית ממלכתו של הרדוס אנטיפס.	20
	טבריה מקבלת את התואר פוליס.	53
	ספוח העיר לממלכתם של אגריפס השני ואחותו ברניקי.	61
	יוסף בן מתתיהו, מושל הגליל, מגיע לטבריה ומבצר את חומותיה.	66
	העיר נכנעת לפני אספסינוס.	67
	שלטון רומי ישיר בטבריה.	100
	הקמת מקדש ('הדריאנאון') לכבוד הדריאנוס קיסר.	119
	ר' שמעון בר יוחאי מטהר את טבריה מטומאת קבריה	140
	ר' יוחנן מעתיק את מושב הסנהדרין מציפורי לטבריה ומקים בה את בית המדרש הגדול. העיר זוכה למעמד של קולוניה רומית.	220
	העתקת מוסד הנשיאות מציפורי לטבריה; הנשיא, ר' יהודה נשיאה.	235
	ר' יוחנן, גדול אמוראי ארץ ישראל נפטר בטבריה.	279
	טבריה נכנעת במרד גאלוס.	351
	השלמת סידורו של התלמוד הארץ ישראלי ("תלמוד ירושלמי") בטבריה.	365
	ביטול מוסד הנשיאות; המשך ישיבתה של ההנהגה היהודית בטבריה.	429
	אזכור ראשון של בישוף קהילת טבריה.	451
	מר זוטרא עולה מבבל לטבריה ומתמנה לראש ישיבתה.	520
	הקיסר יוסטיניאנוס בונה את חומת העיר.	550
	רבים מבני טבריה מסתפחים לצבא הפרסי בדרכו לירושלים.	614
	הקיסר הביזנטי הראקליוס מבקר בטבריה ופוגש את ראשי הקהל (בנימין מטבריה).	630
	טבריה נכנעת לפני הצבא המוסלמי; מעתה העיר היא בירת 'מחוז הירדן' במקומה של בית שאן הביזנטית	635
	רעש אדמה קשה ('רעש שביעית'); נהרסים "שלושים בתי כנסת".	749
	ר' סעדיה גאון בטבריה.	910
	רעש אדמה קשה.	1033

טבריה נכבשת ע"י הסלג'וקים. טבח כללי.	1078
טבריה נכבשת בידי הצלבנים; טנקרד, "נסיך הגליל", בונה את טבריה מחדש מצפון לטבריה הישנה.	1099
כיבוש טבריה הצלבנית והריסתה בידי צלאח א-דין.	1187
הרמב"ם מובא לקבורה בטבריה.	1205
טבריה בשלטון צלבני קצר-ימים.	1240
הממלוכים כובשים את טבריה.	1247
הסולטן העות'מאני מעניק את העיר והמחוז לחסותם של דון יוסף נשיא ודונה גרציה.	1563
יוסף אבן ארדייט, נציגו של דון יוסף, משקם את חומות העיר	1564
ד'אהר אל-עומר בונה מחדש את טבריה.	1740
בנו של ד'האר, צ'וליבי, בונה את מצודת העיר.	1745
אברהים פחה משקם את חומת העיר.	1833
רעש אדמה כבד פוקד את העיר (700 נפגעים).	1837
הקמת השכונה הראשונה, שכונת "אחוה", מחוץ לחומות.	1912
שיטפון עז פוקד את טבריה; שיקום העיר במתכונתה כבימינו.	1934
שחרור העיר במלחמת הקוממיות.	1948

נספח 2

מפת העיר